

De toekomst van de christendemocratie

Het CDA is er niet in geslaagd om het vernieuwende van de verantwoordelijke samenleving aan de kiezer over te brengen. Oude normen en waarden zijn te vaak centraal gesteld, waardoor het CDA een imago van conservatisme en behoudzucht kreeg. De wervingskracht van een eigentijdse boodschap moet door de juiste personen worden uitgedragen.

De verkiezingsnederlagen van 2 maart en 3 mei jongstleden kunnen niet uitsluitend op grond van incidentele oorzaken worden verklaard. Er is meer aan de hand. De externe omgeving waarbinnen het CDA moet opereren verandert in snel tempo. Het gaat daarbij vooral om cultuurveranderingen, die worden samengevat onder het begrip individualisering. De secularisering en de ontzuiling van de samenleving hangen hier rechtstreeks mee samen, evenals het feit dat maatschappelijke organisaties die tot nu toe tot de 'CDA-familie' behoorden opgaan in grotere meer neutrale verbanden. Essentieel is daarom de vraag of het concept van de verantwoordelijke samenleving, maar ook de wijze waarop dit door het CDA naar buiten wordt uitgedragen, nog wel goed aansluiten op die veranderingen in de samenleving.

Dr. F.H. Buddenberg

Daarom begint dit artikel met een analyse van de omgevingsfactoren. Vervolgens worden de hoofdzaken van de CDA-visie over de verantwoordelijke samenleving nog eens op een rijtje gezet. Cruciaal is nu of het concept van de verantwoordelijke samenleving nog

wel een adequaat antwoord geeft op de veranderende externe omgeving. Het is per slot van rekening een uitdaging om constant te zoeken naar een eigentijdse vertaling van de CDA-uitgangspunten op de maatschappij van vandaag. Het artikel wordt afgesloten met het beeld dat de kiezer van het CDA heeft, oftewel het imago van de partij.

Omgevingsfactoren

De externe omgeving waarbinnen niet alleen het CDA maar ook alle politieke partijen moeten opereren verandert in snel tempo. De motor van deze veranderingen is de technologische ontwik-

keling die met name na de Tweede Wereldoorlog gigantische vormen heeft aangenomen. Op de langere termijn is de ontwikkeling en toepassing van nieuwe technologieën een autonoom proces, dat niet is tegen te houden. Het overheidsbeleid is in hoge mate de gevangene van de technologische ontwikkeling. De ontwikkeling van het autoverkeer vraagt bijvoorbeeld om wegen, viaducten en bruggen, terwijl het huidige informatica-tijdperk ook allerlei nieuwe eisen stelt aan het overheidsbeleid. Een rechtstreeks gevolg van de technologische ontwikkeling is de welvaartsstijging van de laatste decennia, die op zijn beurt weer een ingrijpende verandering van de cultuur tot gevolg heeft. Met cultuur wordt hier bedoeld: onze manier van leven, met ons stelsel van normen en waarden, in de door ons vormgegeven samenleving.

Het overkoepelende begrip dat vaak voor het geheel van culturele veranderingen wordt gebruikt is individualisering. Door de individualisering zijn de bindingen die mensen aangaan korter en losser geworden, zowel in hun onderlinge emotionele relaties maar ook in de relatie werkgever/werknemer en - zoals we zelf aan den lijve hebben ondervonden- in de relatie kiezer/politieke partij.

De samenleving is veel pluriformer geworden omdat de omstandigheden waarin mensen verkeren, bijvoorbeeld wat betreft werk, huisvesting, opleiding, kennissenkring en burgerlijke staat, steeds meer van elkaar verschillen en vaker veranderen. Door deze grotere verscheidenheid zijn de traditionele belangentegenstellingen tussen de grote collectiviteiten van vroeger, zoals handarbeiders en hoofdarbeiders, werknemers en werkgevers veel minder dui-

delijk geworden. Mensen zijn moeilijker in te delen bij een groep en als zodanig minder herkenbaar en dus minder aanspreekbaar, waardoor het gedrag van mensen veel minder voorspelbaar is geworden.

De hier genoemde ontwikkelingen hebben in belangrijke mate bijgedragen aan de ontzuiling van de Nederlandse samenleving. Inherent aan deze verandering van de maatschappij is dat oude normen en waarden op de helling moeten en worden vervangen door nieuwe. Want normen en waarden hebben nu eenmaal alles te maken met relaties tussen mensen en individuele en collectieve belangen en deze zijn de laatste decennia ingrijpend veranderd. Of men dit nu leuk vindt of niet, men zal eraan moeten geloven. De individualisering kan namelijk niet worden tegengegaan of ongedaan worden gemaakt. Omdat, en dat is de kern van mijn betoog, de technologische ontwikkeling niet ongedaan kan worden gemaakt.

Verantwoordelijke samenleving

In zijn visie op de inrichting van de samenleving laat het CDA zich leiden door het beeld van de mens die op grond van de bijbelse visie medeverantwoordelijkheid draagt voor de ander en voor de schepping. Solidariteit en rentmeesterschap mogen echter niet worden afgeschoven naar wet- en regelgeving door de overheid, maar behoren voluit in maatschappelijke en samenlevingsverbanden te worden beleefd. Solidariteit en rentmeesterschap moeten dus in gespreide verantwoordelijkheid gestalte krijgen, omdat spreiding van verantwoordelijkheden bijdraagt tot de kwaliteit van onze samenleving. Het is dan ook een kerntaak van de overheid om voorwaarden te scheppen voor een verantwoordelijke samenleving.

Daarnaast blijft de overheid verantwoordelijk voor de min of meer 'klassieke' kerntaken:

- a. het waarborgen van financiële en sociale bodems in het bestaan;
- b. het versterken van de rechtsorde;
- c. de zorg voor de schepping.

De consequentie hiervan is dat op systematische wijze het takenpakket van de overheid onder de loep moet worden genomen en voorzover niet behorend tot de hierboven genoemde 'klassieke' kerntaken dient een proces van 'vermaatschappelijking' te worden gestimuleerd.

Deze principiële visie op taken en verantwoordelijkheden wijkt dus af van het concept van de verzorgingsstaat. De christen-democratie wil, dat mensen en organisaties verantwoordelijkheden kunnen oppakken en dat verantwoordelijkheden niet worden afgewenteld, dat levensbeschouwelijke en culturele pluriformiteit worden erkend en dat de overheid zich meer profileert op die terreinen die juist tot haar domein behoren.

Hierdoor wordt duidelijk dat het CDA niet kiest voor een terugtrekkende overheid maar voor een anders optredende overheid. Op diverse terreinen kan er een verschuiving plaatsvinden van overheidsbeleid naar meer beleidsvrijheid voor maatschappelijke verbanden. Gewenst is een overheid die nadrukkelijk de waarde en betekenis van identiteit en pluriformiteit in de samenleving erkent en daarvoor ook de voorwaarden schept. Juist pluriformiteit kan leiden tot een verrijking van de samenleving. Het ook in beleidsmatig

opzicht mogelijk maken van ideële en organisatorische verscheidenheid doet recht aan de christen-democratische visie op de verantwoordelijke mens. Teneinde recht te doen aan dit mens- en maatschappijbeeld is spreiding van verantwoordelijkheden noodzakelijk. Nader toegespitst gaat het om twee centrale lijnen. Enerzijds dienen processen van 'vermaatschappelijking' te worden gestimuleerd, anderzijds zal de overheid zich meer moeten richten op haar kerntaken.

Is de verantwoordelijke samenleving gedateerd?

De VVD en D66, de partijen die het individu centraal stellen, zijn de grote winnaars van de jongste gemeenteraads- en de Tweede Kamerverkiezingen geworden. Terwijl het CDA en de PvdA, die beide in meer of mindere mate aanhangers zijn van de solidariteitsgedachte, historische nederlagen hebben geleden.

Wanneer de verkiezingsuitslag van het CDA van 3 mei jongstleden nader wordt geanalyseerd dan zijn de volgende trends opvallend:

- Het CDA heeft, even afgezien van de thuisblijvers, de meeste zetels verloren aan de winnaars VVD (4 zetels) en D66 (2,4 zetel).

- Het CDA heeft meer dan gemiddeld verloren onder de jongeren (relatief verlies 53%), de grote middengroep tussen 35 en 50 jaar (relatief verlies 47%) en in de grote steden

(relatief verlies 48%). De aanhang van het CDA onder deze sub-groepen is derhalve in vier jaar tijd *grosso modo* gehalveerd.

Het CDA kiest niet voor een terugtrekkende overheid, maar voor een anders optredende overheid.

Uit nader onderzoek waarvan in het evaluatie-onderzoek van de Commissie-Gardeniers melding wordt gemaakt, blijkt dat het vooral de meer zelfbewuste jongere kiezers zijn geweest met een meer dan gemiddeld sociaal gevoel en met duidelijke waardering voor maatschappelijke en religieuze normen, die zich van het CDA hebben afgekeerd. Bij de ouderen valt dezelfde conclusie te trekken; het is vooral de meer zelfbewuste, mondige, sociaal voelende groep ouderen geweest die in de afgelopen vier jaar het CDA verliet.

Betekent dit nu dat het CDA op dit moment de nadelige gevolgen moet ondervinden van de individualiseringstendens in de samenleving? Ik denk het wel, de resultaten van de verkiezingsanalyse wijzen in die richting.

Betekent dit nu ook dat de CDA-filosofie van de verantwoordelijke samenleving is gedateerd? Ik denk van niet en in het vervolg zal ik trachten dit te onderbouwen.

Hiervoor is uiteengezet dat onder invloed van de technologie de samenleving individualiseert en daardoor veel pluriformer is geworden. De overheid heeft te lang geprobeerd de grotere verscheidenheid in de samenleving te beantwoorden met meer regelgeving, waarbij de grenzen van de uitvoerbaarheid en controleerbaarheid zijn overschreden. Met als gevolg een toenemende misbruik en fraude.

Het antwoord op de toegenomen pluriformiteit van de samenleving bestaat niet uit meer overheid, meer regelgeving en derhalve meer bureaucratie, maar uit een kleinere overheid en min-

der regelgeving onder gelijktijdige erkenning van de levensbeschouwelijke en culturele pluriformiteit. Tegelijkertijd is er, omdat de verscheidenheid en de complexiteit van de samenleving toenemen, meer dan ooit behoefte aan een sterke overheid die opkomt voor een aantal normen en waarden die essentieel zijn voor een beschaafde samenleving, zoals het veilig stellen van de bestaanszekerheid voor iedereen, een blijvend gezond milieu en de handhaving van de rechtsorde. Het zal al-

leen niet meer lukken met een vloed van ge- en verboden, gecontroleerd door een verstikkende bureaucratie. Het zullen regels moeten zijn die vrije mondige burgers als vanzelfsprekend aanvaarden en naleven.

Een nieuw bestuurlijk concept zou eruit moeten bestaan dat in het beleid zo veel mogelijk mechanismen worden ingebouwd

die er idealiter toe zouden moeten leiden dat het doel spontaan, zonder verdere tussenkomst van de overheid wordt bereikt. Zo veel mogelijk zelfregulering, zo veel mogelijk zelfbestuur op een zo laag mogelijk niveau, zo min mogelijk centrale sturing. Zo veel mogelijk gebruik maken van de markt en het marktmechanisme. Het zo veel mogelijk hanteren van positieve en negatieve prikkels die direct het gedrag beïnvloeden. Het zo klein mogelijk maken van de noodzaak te controleren. Het creëren van een zo groot mogelijk speelveld voor individuele voorkeuren. De besturingsfilosofie achter het concept van de verantwoordelijke samenleving komt hier in belangrijke mate aan tegemoet. Deze besturingsfilosofie is

**Het is vooral de
meer zelfbewuste,
mondige, sociaal
voelende groep
ouderen geweest
die in de afgelopen
vier jaar het CDA
verliet.**

tweeledig :

- zij is gericht op een verandering van de taakopvatting van de overheid en het bestuur: wat zijn kerntaken? wat zijn aanvullende taken? welke rolopvatting moeten bestuurders hebben?

- zij is gericht op een verandering van de samenleving, de omgeving van het bestuur: onder welke voorwaarden kunnen welke taken aan de samenleving worden overgelaten? hoe kunnen groepen en individuen worden gemotiveerd om maatschappelijke verantwoordelijkheden daadwerkelijk op te pakken?

In de verantwoordelijke samenleving trekt de overheid zich terug op zijn kerntaken en maakt plaats voor het maatschappelijk middenveld. In het streven naar vermaatschappelijking stelt de overheid zich echter wel actief en activerend op.

Waarin onderscheidt het CDA zich in deze filosofie nu van partijen als de VVD en D66, die het eigenbelang van het individu als leidraad voor de regelgeving van de overheid, en dus als grondslag voor maatschappelijke normen en waarden, willen hanteren? Dat verschil zit hem in de wijze waarop de gespreide verantwoordelijkheid wordt ingevuld. Niet het eigenbelang wordt als uitgangspunt gekozen maar de solidariteit en het rentmeesterschap. Want de moraal ligt niet in het verlengde van het individuele eigenbelang, de oorsprong van de moraal ligt in het groepsbelang.

Het antwoord van de christen-democratie op de versplintering van de samenleving in de vorm van het concept van de verantwoordelijke samenleving, ontwikkeld in de tweede helft van de jaren tachtig, is derhalve nog steeds springlevend en geschikt om een christen-democratisch antwoord te geven

op de ontwikkelingen die op ons af komen.

Het imago van het CDA

Het mag dan zo zijn dat het concept van de verantwoordelijke samenleving nog steeds actueel is, dat neemt niet weg dat het CDA bij de laatste gemeenteraads- en de Tweede Kamerverkiezingen nederlagen heeft geleden, die in de geschiedenis van de christen-democratie nog niet eerder zijn voorgekomen. Naast de analyses die daar door het Evaluatierapport van de Commissie-Gardeniers reeds aan zijn gewijd, wil ik er in het kader van dit artikel één aspect speciaal uitlichten, namelijk het op de achtergrond raken van het concept van de verantwoordelijke samenleving.

Het CDA is er niet in geslaagd om het vernieuwende van de verantwoordelijke samenleving aan de kiezer over te brengen. Dat heeft uiteraard te maken met het feit dat wij decennia achtereen regeerungsverantwoordelijkheid hebben gedragen en dus meer dan andere politieke partijen door de kiezers worden geïdentificeerd met het beleid van de overheid. Maar er is meer. Ook de CDA-Tweede Kamerfractie die in een dualistisch stelsel toch primair de beleidsvoornemens van het kabinet zou moeten toetsen op het concept van de verantwoordelijke samenleving, is daar onvoldoende in geslaagd. Sterker nog, ik denk dat het beeld zoals dat bij de kiezer is overgekomen van het CDA, zowel van de kant van de Tweede Kamerfractie maar ook tijdens de verkiezingscampagne, het wat stoffige imago van de partij heeft versterkt, door constant de nadruk te leggen op herstel van oude normen en waarden. Daaruit blijkt dat de veranderingen in de samenleving niet op hun juiste waar-

de zijn geschat.

De enorme technologische vooruitgang heeft geleid tot een aanzienlijke welvaartsstijging, die onze cultuur ingrijpend heeft veranderd. Via individualisering en ontzuiling is de samenleving veel pluriformer geworden waardoor er een verschuiving optreedt van normen en waarden. In het voorgaande is betoogd dat dit een onontkoombaar proces is, omdat de technologische vooruitgang in belangrijke mate autonoom is en derhalve niet is tegen te houden. Wie dan toch blijft pleiten voor het herstel van oude normen en waarden is bezig een achterhoedegevecht te verliezen.

Er had veel meer aangesloten moeten worden op het concept van de verantwoordelijke samenleving, dat via het proces van vermaatschappelijking en het terugtrekken van de overheid op zijn kerntaken een eigentijdse vertaling betekent van bekende CDA-beginselen als gespreide verantwoordelijkheid, solidariteit en rentmeesterschap, op de problemen van vandaag en de toekomst.

Door het thema van de oude normen en waarden steeds maar weer centraal te stellen is het imago van het CDA er één geworden van conservatisme en behoudzucht, waardoor het CDA kiezers van zich heeft vervreemd, die nu eenmaal voorop lopen bij veranderingen in de maatschappij, zoals jongeren en inwoners van grote steden.

Dat zijn signalen die niet mogen worden onderschat, omdat het groepen kiezers zijn die een belangrijke graadmeter vormen voor de wijze waarop

een partij inspeelt op de veranderingen in de samenleving. Het is geen toeval dat bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1989 het CDA onder de jongeren nog de grootste partij was en dat in 1994 die aanhang meer dan gehalveerd werd. Dat duidt erop dat diegenen die het beeld van het CDA naar buiten bepalen de aansluiting met de samenleving hebben verloren.

De tijd dat kiezers met een kerkelijke achtergrond of 'van huis uit' automatisch op het CDA stemmen is voorgoed voorbij. Dat betekent dat het CDA het in de eerste plaats moet hebben van de wervingskracht van zijn boodschap.

Door het thema van de oude normen en waarden steeds maar weer centraal te stellen, is het imago van het CDA er één geworden van conservatisme en behoudzucht.

Die boodschap is er. Het concept van de verantwoordelijke samenleving geeft nog steeds een adequaat antwoord op de problemen van vandaag en de toekomst. Alleen de wervingskracht wordt in belangrijke mate bepaald door de bringers van die boodschap en de mate waarin zij in staat zijn om die boodschap uit te dragen en consequent toe te passen op de diverse beleidsterreinen. Als het CDA weer een wervende partij wil worden, zal daar op korte termijn verandering in moeten komen. ▶

Drs. F.H. Buddenberg (1953), oud-wetbouder, is raadslid voor het CDA in Zoetermeer.

Geraadpleegde literatuur

- CDA-bestuurdersvereniging, *Bestuurlijke vernieuwing in de verantwoordelijke samenleving*, mei 1989.
- *Politiek dicht bij mensen*, CDA-rapport over de versterking van het politiek functioneren, mei 1991.
- *Herstelde verantwoordelijkheid*, Discussienota over de kerntaken van de overheid, september 1991.

- H.A.M.O. van Mierlo, 'De burger en de politiek', *NRC Handelsblad*, 21-11-1992.
- *Program van Uitgangspunten*, december 1993.
- Marcel van Dam, *De opmars der dingen*, 1994.
- *Wat echt telt*, Landelijk verkiezingsprogramma CDA 1994-1998, februari 1994.
- H. Tjalma-den Oudsten, 'CDA verliest bij Tweede Kamerverkiezingen vooral door thuisblijvers', *CD/Actueel*, 14-5-1994.
- J.J.A.M. van Gennip, 'Ten nieuw maatschappelijk project', *Christen Democratische Verkenningen*, 5/94.
- J.J.A.M. van Gennip, 'Moderne cultuur vraagt om antwoord van CDA', *De Volkskrant*, 11-6-1994.
- J.J.A.M. van Gennip, 'Catastrofe of crisis?', *Christen Democratische Verkenningen*, 6/94.
- Commissie-Cardeniers, *Rapport evaluatiecommissie*, juli 1994.